

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ В СФЕРІ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

РИКОВ Євген Геннадійович - здобувач Інституту вивчення проблем злочинності
Національної академії правових наук України

В статті розроблена криміналістична характеристика способів підготовки, прямого виконання та приховування злочину як системи їх ознак, які мають значення для ефективного та оптимального розслідування злочинів в цій сфері.

Ключові слова: спосіб вчинення злочину, гральний бізнес, криміналістична характеристика.

Азартні ігри мають багатовікову історію, отже у кримінальному середовищі накопичено та продовжує накопичуватися досвід вчинення характерних для них діянь, розроблюються, розвиваються та закріплюються традиції, навички, субкультура та система поглядів, які пов'язані з ними. Із розвитком ринкових відносин організація та проведення азартних ігор стали видом бізнесу, а з ростом бажання заробити за рахунок інших осіб та держави – незаконним бізнесом. В цьому процесі формувалася система дій, які здійснюються при вчиненні злочину, більш-менш ефективні з яких стали типовими, тобто використовуються частіше, ніж інші. Ці дії і розглядаються в структурі криміналістичної характеристики в рамках окремого її елементу – способів вчинення зайняття гральним бізнесом, криміналістичне значення якого чітко видно зі слів В. М. Шавера, який писав, що «методика розслідування окремих видів злочинів завжди визначається методами вчинення злочину» [1]. Пояснення цьому дає визначення М. В. Салтєвського, який визначає спосіб вчинення

злочину як «комплекс динамічних актів, рухів, що залишають у навколишньому середовищі зміни – сліди злочину, які є джерелом інформації для розкриття злочину, виявлення і викриття винних» [2, с. 424-425].

Не вдаючись в дискусію щодо визначення цього поняття, приймемо найбільш для нас вірну думку Р. С. Белкіна, який розглядав спосіб вчинення злочину як «систему дій з підготовки, вчинення й приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізіологічними властивостями особистості, що можуть бути пов'язані з вибірковою системою відповідних знарядь або засобів, умов, місця й часу, об'єднаних загальним злочинним задумом» [3, с. 211-217].

Виходячи з актуальності боротьби з незаконним гральним бізнесом та ґрунтуючись на значенні вказаного елементу криміналістичної характеристики злочину, за мету в цій статті нами поставлено надати систему криміналістично значущих ознак способів підготовки, вчинення й приховування зайняття гральним бізнесом.

Оскільки спеціальних досліджень з цього приводу не проводилося, окрім одиничних статей [4], в основу наших висновків покладено безпосереднє дослідження слідчої та судової практики розслідування фактів незаконного грального бізнесу.

В ході такого дослідження увагу привернула одна особливість способу вчинення зайняття незаконним гральним бізнесом. На перший погляд, в ньому немає нічого

складного – його ознаки встановлюються без складнощів і в сукупності з іншими чітко складаються в склад об'єктивної сторони злочину. Проте за цієї простотою приховується тіньова сторона грального бізнесу, яка була й залишається в масі латентних злочинних епізодів, що за прикриттям розкритим злочинном стають невидимими.

Отже, з метою удосконалення виявлення злочинів, які готуються, та осіб, які до цього причетні, а також їх подальшої оперативної розробки з метою більш результативного документування злочину, нами були виявлені способи приготування до зайняття гральним бізнесом:

- реєстрація суб'єкта господарювання – 13 %;
- підшукування та отримання права на приміщення – 75 %;
- підшукування відповідного місця роботи – 19 %;
- створення комерційного сайту в Інтернет – 1 %;
- найом працівників – 57 %;
- підшукування засобів вчинення злочину – 82 %;
- придбання необхідної для господарської діяльності офісної техніки та меблі – 10 %;
- обладнання гральних місць – 44 %;
- встановлення програмного забезпечення – 16 %;
- перевірка працездатності гральних приладів – 28 %;
- переобладнання гральних засобів для використання в азартних іграх – 1 %.

Вказане переобладнання гральних засобів для використання в азартних іграх виявилось в підключенні купюрприймача, який до цього було відключено власником у зв'язку з заборонаю грального бізнесу, та встановленні додаткових гральних плат.

Оскільки до самого факту здійснення азартної гри та реалізації інших ознак об'єктивної сторони зайняття гральним бізнесом наявність вказаних дій в поведінці особи є лише готуванням до злочину, їх виявлення повинне стати приводом для звернення уваги на діяльність осіб з боку оперативних підрозділів з метою отримання інформації про причетність цих осіб до організації та проведення азартних ігор в

інших місцях, а також виявлення і припинення грального бізнесу після початку його здійснення в цьому місці.

Спосіб безпосереднього вчинення зайняття гральним бізнесом логічно слідує із диспозиції ст. 2032 КК України, яка фактично є бланкетною нормою, а отже при його описі в обвинуваченні слідчі зверталися до Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні».

Відповідно до нашого дослідження спосіб безпосереднього вчинення з точки зору його загальної характеристики проявився в наступній діяльності:

- організація азартних ігор на гральних автоматах (в т.ч. на комп'ютерних симуляторах) – 89 %;
- організація спортивного тоталізатора – 1 %;
- організація ігри в покер (не змагань, з отриманням доходу від виграшу або від ставок) – 4 %;
- рулетка – 1 %;
- надання доступу до гральних інтернет-ресурсів (онлайн-казино) – 9 %.

Конкретні дії, які характеризують спосіб безпосереднього вчинення:

- отримання ставки – 65 %;
- надання засобів доступу до гри – 79 %;
- надання гральних приладів – 98 %;
- видавання виграшу – 93 %;
- розпорядження прибутком – 97 %.
- забезпечення розміщення гральних приладів (надання приміщення, можливості підключення електроживлення тощо) – 1 %.

Засобами доступу до гри при цьому виступили:

- гроші (купюрприймач, монетоприймач) – 23 %;
- фішки – 4 %;
- квитанція про ставку – 1 %;
- поповнення кредиту гри (електронного рахунку) – 74 %.

У 100 % випадків при прибутку отримувався у виді грошей. Привертаю увагу те, що при виявленні злочину не ставиться завдання виявити розмір отриманого прибутку, встановлені обставини обмежуються тільки фактом отримання прибутку. Зокрема, у ході огляду місця події у 58 % випадків гроші взагалі не були виявлені та вилучені.

Розмір коштів, вилучених при ОМП, у більшості випадків не перевищує 5000 грн:

- до 500 – 14 %;
- 501-1000 – 8 %;
- 1001-5000 – 18 %;
- 5001-10000 – 1 %;
- 10001-50000 – 1 %;
- більше 50000 – 0 %.

З огляду на це, необхідно проводити заходи, спрямовані на вилучення найбільш великої суми прибутку. Одним з таких є встановлення часових особливостей діяльності закладу – часу вилучення коштів з автоматів, часу передачі зміни працівниками закладу, вилучення каси організатором закладу. Проте працівники правоохоронних органів не звертають уваги на ці заходи.

Розмір загального отриманого прибутку та денного доходу встановлюється в одиничних випадках, прямо кажучи, лише за бажанням підозрюваних осіб. Хоча його розміри вимушують замислитися про достатню міру покарання за цей злочин. Наприклад, в ході нашого дослідження встановлено такі показники загального прибутку (у гривні):

- 501-1000 – 1 %;
- 1001-5000 – 1 %;
- 5001-10000 – 1 %;
- 10001-50000 – 2 %;
- більше 50000 – 1 %;
- не встановлено – 94 %;

Показники щоденного доходу (у гривні):

- 50-300 – 1 %;
- 100 – 1 %;
- 100-800 – 1 %;
- 150-200 – 1 %;
- 200-500 – 1 %;
- 200-400 – 1 %;
- 200 – 1 %;
- 300 – 1 %;
- 500-600 – 1 %;
- 500-700 – 1 %;
- 1000 – 1 %;
- не встановлено – 89 %;

Хоча за свідченнями обвинувачених денна каса одного грального закладу сягає приблизно 1000 грн, виручка за місяць – 30000-40000 грн [5]. За оцінкою незалежних експертів, тільки 10-15 гральних автоматів приносять власнику дохід понад \$ 10 тис. щомісяця [6].

Не достатньо уваги приділяється збиранню матеріальних слідів отримуваних прибутків, зокрема, факт письмового обліку доходів та розходів не встановлювався у 25 % випадків, у 6 % – облік вівся, проте записи не виявлено. В інших випадках в матеріалах є відомості про те, що облік вівся (29 %) або не вівся (27 %) чи вівся разом з обліком легальної діяльності (відокремити неможливо) (13 %). Проте судження про цей факт витікало з показань самих підозрюваних чи їх працівників, у ході розслідування не вживалися заходи щодо перевірки цих показань, а у випадку змішування обліку із загальним обліком – заходи щодо відокремлення незаконних доходів від законних (ревізія чи експертиза).

Узагальнення організаційно-правових форм суб'єктів господарювання, які використано у вчиненні злочину, показало, що в більшості випадків зайняття гральним бізнесом здійснюється без реєстрації легального суб'єкта господарювання (в т.ч. з використанням суб'єкта господарювання, власником або учасником якого злочинець не був) – 83 %. Відповідно у 14 % злочинець був зареєстрований як фізична особа – підприємець, у 2 % був учасником товариства з обмеженою відповідальністю, в 1 % – членом споживчого товариства.

Однією з особливостей діяльності із незаконного грального бізнесу є складність її здійснення без залучення допомоги сторонніх осіб. Частіше за все злочинці наймають працівників, співвідношення категорій яких виявлено наступне:

- оператори – 28 %;
- адміністратори (за сумісництвом оператори) – 19 %;
- продавці (за сумісництвом оператори) – 5 %;
- оператори (за сумісництвом охоронці) – 8 %;
- охоронці – 7 %;
- бармени (за сумісництвом оператори) – 5 %;
- офіціанти – 1 %;
- касири – 3 %;
- касири (за сумісництвом оператори) – 1 %;
- круп'є – 2 %;

У більшості випадків (56 %) слідством не встановлювалася законність залучення найманих працівників: з 34 таких випадків законно найманою працею користувалися – 38 % суб'єктів господарювання, незаконно – 6 %. Слідством прийняті рішення за цими фактами (ст. 172 КК). Слід звернути увагу на відсутність зусиль слідчих у цьому напрямку, оскільки наявність у справі потерпілих створює додаткові тактичні можливості використання конфліктних взаємин для отримання повних та правдивих свідчень про злочинну діяльність організаторів гральних закладів.

Дискусійним моментом при розгляді криміналістичної характеристики способів вчинення злочинів є окреме виділення способу приховання злочину. Такої точки зору дотримуються Р. С. Белкін [7, с. 48], І. М. Лузгін і В. П. Лавров [8, с. 8], які вважають, що приховання – це діяльність, спрямована на перешкодження розслідування шляхом утаювання, знищення, маскування або фальсифікації слідів злочину й злочинця та їх носіїв.

Інші вчені – О. Н. Колесніченко [9, с. 35], М. С. Уткін [10, с. 15], М. П. Яблоков [11, с. 46-47] включають у спосіб вчинення злочину діяльність з підготовки, здійсненню й прихованню злочину. На нашу думку, слід погодитися з В. В. Вандишевим [12], який допускає, що спосіб приховання злочину може бути як самостійним елементом, так і частиною способу вчинення злочину залежно від наявності або відсутності єдиного злочинного задуму, що охоплює всі стадії злочинної діяльності.

Дослідження практики боротьби з незаконним гральним бізнесом показує, що про приховання своєї злочинної діяльності суб'єкти дбають вже на стадії готування до злочину, більше того, простежується вироблення загально прийнятих специфічних способів такого приховування. Це, очевидно, пов'язане з тим, що для отримання прибутку бізнесові потрібні клієнти-гравці, для його підвищення – велика кількість таких клієнтів, у кращому випадку – маса, отже гральний заклад повинен знаходитися у людному місці, проте не привертати зайвої уваги.

За змістом способи приховання й способи вчинення злочину можна розділити на наступні групи:

- приховання злочинів шляхом маскування інформації й (або) її носіїв;
- приховання злочину шляхом утаювання інформації й (або) її носіїв;
- приховання злочину шляхом фальсифікації інформації й (або) її носіїв;
- приховання злочину шляхом знищення інформації й (або) її носіїв;
- змішані способи.

При вивченні слідчо-судової практики нами виділені наступні способи маскування грального бізнесу:

- створення та реєстрація суб'єкта господарювання з іншими цілями діяльності – 14 %;
- маскування грального закладу під іншою назвою – 52 %;
- організація азартних ігор під виглядом ігор, які Законом не відносяться до азартних – 3 %;
- переобладнання засобів азартних ігор – 1 %;

Способи переобладнання засобів азартних ігор виявилися у наступному:

- демонтаж купюроприймача та купюровидавача з емуляцією в програмному забезпеченні використання одиниці часу замість аналога грошей – 1 %;
- встановлення в системний блок комп'ютера додаткових гральних плат, які забезпечували його функціонування як грального апарату, з прихованим перемикачем режимів роботи – 1 %;

Способи утаювання інформації:

- зайняття гральним бізнесом без утворення та реєстрації суб'єкта господарювання – 79 %;
- використання в діяльності чужої власності (приміщення, засобів азартних ігор тощо) – 81 %;
- розміщення гральних закладів у приміщеннях, викриття внутрішньої обстановки яких ускладнене – 73 %;
- розміщення гральних закладів у приміщеннях, проникнення до яких ускладнене – 28 %;
- система домовленостей між організаторами, працівниками та клієнтами щодо порядку входу до приміщення – 11 %;

- встановлення засобів обмеження доступу до програмного забезпечення – 5 %;

- розповсюдження інформації про гральний заклад лише через добре знайомих осіб – 12 %;

- розповсюдження інформації про гральний заклад лише через перевірених клієнтів за допомогою «візиток» – 6 %;

Деталізуючи ці способи, ми виявили наступні їх особливості. Способи маскування внутрішньої обстановки приміщення:

- розміщення гального закладу в підвалі – 1 %;

- приміщення без вікон або з наглухо затемненими вікнами та дверима – 71 %;

Способи ускладнення проникнення в приміщення:

- замкнені двері – 16 %;

- розміщення гального закладу в таємному приміщенні, виявлення якого загальними засобами неможливе – 3 %;

- допуск у приміщення тільки відвідувачів основного закладу – 14 %;

Організатори гального бізнесу встановлювали такий порядок входу до приміщення:

- за дзвінком на мобільний телефон – 14 %;

- умовний стук – 13 %;

- допуск тільки тих клієнтів, в яких знайомі обличчя (постійних) – 16 %;

У допомогу іншим способам приховання злочину організатори незаконного гального бізнесу використовували такі способи фальсифікації інформації:

- взяття всієї вини на себе, заперечення участі в злочині та поінформованості про злочинну діяльність інших осіб – 45 %;

- давання свідчень про власну непричетність до гального бізнесу, перекладання вини на інших осіб – 2 %;

- укладення договорів про оренду або відповідальне зберігання гальних приладів без права використання їх в комерційних цілях – 15 %;

- укладення договорів про оренду або відповідальне зберігання гальних приладів із вказівкою про їх непридатність до азартних ігор – 1 %;

- укладення договорів про оренду приміщення із вказівкою мети його викорис-

тання, не пов'язаної з гральним бізнесом – 2 %;

- підробка документів, які свідчать про законність діяльності – 1 %;

- підробка (крадіжка) документів про належність гального бізнесу іншим особам – 1 %;

- отримання документів про переобладнання засобів азартних ігор у розважальні засоби, не призначені для отримання ставки та видачі виграшу – 1 %;

- давання свідчень про непризначеність розважальних засобів для азартних ігор – 1 %;

- отримання дозволу на проведення змагань зі спортивного покеру – 1 %;

У результаті перевірки версій щодо причетності до злочину інших осіб, висунутих обвинуваченими в ході застосування способів приховування злочину наступні:

- особи не встановлені – 9 %;

- причетність інших осіб не встановлена – 2 %;

- особи не встановлені, матеріали виділені в окреме провадження – 2 %.

Проте привертає увагу той факт, що у переважній більшості розслідувань – 87 % – такі версії взагалі не висувалися або не перевірялися, а обвинувачення будувалося на наявних доказах, які сторона захисту і обвинувачений не заперечували.

Те ж саме стосується встановлення поінформованості власника гальних засобів про незаконний бізнес. Всього таких випадків належності цих засобів іншій особі, а не злочинцю виявлено 78, з яких: така поінформованість заперечувалася (не виявлена) у 64 (82 %), виявлена – лише в 1 випадку 1 %. А у 13 випадках (17 %) власника взагалі не встановлено. За встановленим фактом поінформованості власника гальних засобів про злочин рішення не приймалося.

Хоча в деяких випадках були явні підстави вважати, що:

- обвинувачений є лише виконавцем, а організатором є інша особа, зокрема, в одному випадку обвинувачений заявив про те, що саме власник підбурював його використовувати автомати для гри, проте і органи досудового слідства, і суд відкинув цю версію на підставі того, що особа декілька разів

змінювала свої показання, і розцінила це як чергову спробу уникнути відповідальності;

- обвинувачений є лише одним з виконавців – виявлені незаповнені бланки прийому-передачі (ймовірно використовувалися при передачі грошей від одного виконавця іншому).

Зважаючи на такі результати, є всі підстави припускати, що злочинцями вироблено ефективний прийом уникнення відповідальності дійсних організаторів грального бізнесу: організатор підбурює певну особу або дає згоду на використання нею свого майна для грального бізнесу на умовах сплати певної суми йому та повної відповідальності виконавця у разі викриття злочину. Доказати звичайними засобами його причетність до злочину неможливо – показання виконавця сприймаються як намагання зменшити свою відповідальність, а матеріальних слідів не залишається – всі домовленості усні, передачі плати за користування майном прикривається договорами оренди (знову ж таки у більшості випадків – усними, без фіксації виконання). Таким чином, організатор-власник засобів вчинення злочину уникає відповідальності і залишається зі своїм майном, яке може здати в найом іншій особі. Діючи так, він отримує незаконний прибуток без відповідальності.

Як відзначає Г.Г. Зуйков, «вивчення способу здійснення злочинів не має зводитися до аналізу слідчої практики по закінчених провадженнях справам. Необхідно безпосередньо вивчати психологічні особливості особистості злочинців, об'єктивну обстановку, в якій відбуваються або можуть відбуватися злочини» [13, с. 60].

Вивчивши способи вчинення цього злочину в комплексі з іншими елементами криміналістичної характеристики, вимушені зробити висновок, що на сучасному етапі боротьби з незаконним гральним бізнесом спостерігається встановлення певної рівноваги, консенсусу між гральним бізнесом та діяльністю правоохоронних органів. Перший – пристосувався до недосконалого законодавства та діяльності других: дійсними організаторами цієї діяльності гральні засоби надаються в оренду або на зберіган-

ня іншій особі (фактично – виконавцю) без права комерційного використання за мізерну платню, при цьому усно обговорюються інші умови «контракту»: здавання прибутку власникові засобів, доля виконавця, поведінка в разі викриття злочину правоохоронцями, оплата штрафу організатором за умови необхідного мовчання і «правильної» поведінки виконавця. Представники другої – задовольняються фактами викриття таких одиничних гральних закладів, які мають всі ознаки «ідеального» злочину (з точки зору розкриття): і винних осіб, і засобів злочину, і мотивів, і всього комплексу інших елементів предмету доказування.

Така ситуація не сприяє ефективній боротьбі з незаконним гральним бізнесом і вимагає подальшої комплексної наукової розробки криміналістичних ознак способів вчинення злочинів у сфері грального бізнесу разом з іншими елементами криміналістичної характеристики з наступною побудовою на їх основі системи ефективних криміналістичних методів та засобів виявлення та розслідування цих злочинів.

Література:

1. Шавер В. М. Об основных принципах частной методики расследования преступлений / В. М. Шавер // Социалистическая законность. – 1938. – № 1. – С. 42-56.
2. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): [підруч.] / М. В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – 588 с.
3. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике / Р. С. Белкин. – М. : Юрид. лит., 1988. – 302,[1] с.
4. Топорецька З. М. Спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину як структурний елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері грального бізнесу / З. М. Топорецька // Адвокат. – № 9(132). – 2011. – С. 44-48.
5. Кримінальна справа № 1-433/11/1231 (ст.203 ч.1). Архів Стахановського міського суду Луганської області.
6. Стоп – игра! [Електронний документ] / Газета «Коммунист». – Режим доступу: <http://www.komunist.com.ua/article/1/9517.htm>.

АНОТАЦІЯ

У статті розроблено криміналістичну характеристику способів підготовки, безпосереднього вчинення та приховання зайняття незаконним гральним бізнесом як система їх ознак, які мають значення для ефективного та оптимального розслідування злочинів у цій сфері.

SUMMARY

This article developed criminalistical characterization of methods for preparing, committing and hiding illegal gambling activities as a system of features that are important for the efficient and optimal investigation of crimes in this area.

7. Белкин Р. С. Общая теория советской криминалистики / Р. С. Белкин. – Саратов : Саратов. ун-т, 1986. – 397,[1] с.

8. Лузгин И. М. Способы сокрытия преступления и их криминалистическое значение / И. М. Лузгин, В. П. Лавров. – М. : Акад. МВД СССР, 1980. – 30 с.

9. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений : учебник / В. П. Бахин, В. И. Гончаренко, Н. И. Клименко, А. Н. Колесниченко, и др. ; под ред. Лисиченко В. К. – К. : Вища шк., 1988. – 405 с.

10. Уткин М. С. Некоторые вопросы общей методики расследования преступлений : лекция / М. С. Уткин; Омская высш. шк.

милиции. – Омск : Омская высш. шк. милиции, 1986. – 26,[2] с.

11. Яблоков Н. П. Криминалистическая методика расследования : (Некоторые теорет. положения) / Н. П. Яблоков. – М. : МГУ, 1985. – 97 с.

12. Вандышев В. В. Роль и значение виктимологических данных в системе факторов, обуславливающих способы сокрытия краж личной собственности / В. В. Вандышев // Криминалистическая сущность, средства и методы установления способа сокрытия следов преступления : сб. науч. тр. – М. : Акад. МВД СССР, 1987. – С. 49-50.

13. Криминалистика : учебник. Том 1 / Авт. кол. : В. С. Аханов, Р. С. Белкин, Г. Г. Зуйков и др. ; Под ред. Р. С. Белкина, Г. Г. Зуйкова ; Высшая школа МВД СССР. – М. : Науч.-исследовательский и ред.-изд. отдел, 1969. – 376 с.